

بررسی مفهوم وصف در اصول فقه

اعظم امینی^۱، زینب ناصری^۲

^۱ . استادیار رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه پیام نور . نویسنده مسئول. Amini.a@pnurazavi.ac.ir

^۲ . دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق دانشگاه پیام نور مشهد. z.naseri7223@gmail.com

در مفهوم ظهور دارد یا نه؟ به عبارتی دیگر نزاع در حصول مفهوم برای جمله است، نه در حجیت آن بعد از فرض حصولش. مشهور اصولیین ترکیب وصفی را فاقد مفهوم مخالف می‌دانند.

۱- تعریف مفهوم وصف

مفهوم وصف عبارت است از منتفی شدن حکمی که برای موصوفی ثابت باشد نزد انتفاء وصف آن موصوف؛ یعنی موصوفی در کلام ذکر شده و صفتی برای آن بیان شده است سپس حکمی برای آن ثابت شده و معنای مفهوم وصف این است که با انتفاء این وصف، آن حکم هم از موصوف منتفی می‌شود، کما اینکه معنای منطوق این است که تا وقتی این موصوف دارای این صفت است، دارای این حکم نیز خواهد بود. (محمدی، ۱۳۷۵، ۱۹۹/۱). پس هرگاه صفت موجود در کلام از بین رفت، حکمی که برای موصوف در کلام ذکر شده نیز از بین خواهد رفت.

۲- انواع وصف

وصف دو نوع است: یا معتمد بر موصوف است یا غیر معتمد بر موصوف است. وصف معتمد بر موصوف، وصفی است که موصوف آن در ترکیب وصفیه بیان شده باشد. مانند جمله‌ی « فی الغنم السائمة زکاة ». وصف غیر معتمد بر موصوف وصفی است که موصوفش در ترکیب وصفی ذکر نشده است. مانند عبارت « اکرم عالماً ».

برخی اصولیین وصف غیر معتمد بر موصوف را داخل بحث مفهوم شرط دانسته‌اند. با این عقیده که هر چند از نظر لفظی موصوف در کلام ذکر نشده است اما وصف با یک تحلیل عقلی به یک ذات و مبدأ برمی‌گردد و آن، همان موصوف است.

(یعنی عقل و منطوق انسان می‌تواند به این درک برسد که موصوف ذکر نشده چیست. بطور مثال در جمله اکرم عالماً، عقل به این درک می‌رسد که منظور از عالم، انسان عالم است زیرا عالمیت خصوصیتی است که مخصوص انسان است). در نتیجه کسی که در جمله اکرم انساناً عالماً، قائل به مفهوم وصف باشد، در جمله اکرم عالماً نیز باید مفهوم وصف را بپذیرد.

در مقابل، برخی دیگر، وصف غیر معتمد بر موصوف را مربوط به مفهوم لقب دانسته و آن را از مفهوم وصف خارج می‌دانند. (شکاری و ابراهیمی، مجله حقوقی شماره ۶۰، ۵)

۳- ثبوت و عدم ثبوت مفهوم در وصف

در مورد اینکه آیا مفهوم وصف مفهوم مخالف دارد یا خیر، نظرات و پاسخ‌های فراوانی از سوی اصولیین ارائه شده است. لذا در اینجا به بررسی نظرات این بزرگواران و شرح آن می‌پردازیم.

چکیده

یکی از مباحث علم اصول فقه، مبحث مفاهیم است. مفاهیم اصولی، معنایی است که از منطوق عبارت فهمیده می‌شود. آنچه در این تحقیق مدنظر است و مورد بررسی قرار گرفته، مفهوم وصف است که یکی از مفاهیم مطرح در علم اصول است. در رابطه با حجیت مفهوم وصف میان اصولیین اختلاف نظر وجود دارد. اما آنچه نظر مشهور و اکثریت را به خود اختصاص داده، عدم حجیت مفهوم وصف و فقدان مفهوم مخالف در وصف است.

هدف از تدوین این تحقیق، مقایسه و تطبیق حجیت مفهوم وصف در اصول فقه است.

کلید واژه:

مفهوم مخالف- وصف- ترکیب وصفی- اصول فقه- مفاهیم

مقدمه

مفهوم وصف، یکی از اقسام مفاهیم بیان شده در اصول فقه است. آنچه بعنوان وصف در علم اصول مطرح است، معنایی اعم از وصف نحوی است و به معنای هر قیدی است که دامنه‌ی موضوع را محدود کند. مفهوم وصف یکی از مفاهیم مخالف است که حجیت آن مورد اختلاف نظر علمای اصول واقع شده است.

بطور کلی مفهوم بر سه معنا اطلاق گردیده است:

۱- معنایی که لفظ، اعم از مفرد و جمله بر آن دلالت کند؛ خواه دلالت لفظ بر حسب وضع و بعنوان حقیقت باشد و خواه بر حسب مجاز و به عنوان دلالت التزامی مفهوم را برساند.

۲- مفهوم در مقابل مصداق و آن هر معنایی است که به ذهن می‌آید و دارای مصادیق است؛ مانند مفهوم جنس و نوع. مثلاً معنایی که از انسان به ذهن می‌آید مفهومی است که افراد موجود در خارج، مصادیق آن می‌باشند.

۳- مفهوم، مقابل منطوق است. این معنا اخص از دو قسم قبل است و آنچه در اینجا مورد بحث است همین است. این یک اصطلاح اصولی است که در خصوص مدلولات التزامی جملات ترکیبی بکار می‌رود و لذا به مدلول کلمه‌ی مفرد، مفهوم اطلاق نمی‌شود، گرچه از مدلولات التزامی باشد.

در مورد حجیت داشتن مفهوم جمله، میان اصولیین نزاع وجود دارد. شکی نیست که اگر کلام دارای مفهوم باشد، ظاهر در آن مفهوم است و لذا حتی از متکلم بر سامع و از سامع بر متکلم است. نزاع مذکور برمی‌گردد به نزاع در وجود دلالت بر مفهوم. به این بیان که آیا جمله